

Striden om fiskerettigheten i Hodalssjøene mellom tynsetingene og hodølene i 1748

Av Arne O. Bakken

Forlikt strid og uenighet skal glemmes. Men når over to sekler har fått virke i menneskesinnet til å mildne hat og dempe forbitrelser, tør vi trekke ut av fortidens dunkle slør en strid, som i sin tid så å si betydde et være eller ikke være for de parter den angikk. Det gjelder rettsaken mellom tynsetingene og hodølene i 1748 om fiskeretten i Hodalssjøene.

Gjennom århundrer, ja, årtusener, har traktene østover for Glåmadalføret vært et eldorado for farende veidefolk. Vi kjenner ikke så mye til disse menneskene, hvem de var og hvor de kom fra. Men at de har hatt tilholdssted her viser de boplasser og gravrøyser som er funnet. Etter dyrs tråkk gjennom generasjoner og etter arbeid med plogen, er det kommet for dagen gamle fangstredskaper av både stein og jern. Flere steder i distriktet, så også rundt Hodalssjøen, ligger reinsdyrgraver og kjemper bokstavelig talt om plassen. Folk med innsikt i gamle fangstmetoder mener at de må være ca. 1500 år gamle. De ble forbudt med lov av 1726. Her er fullt av interessant stoff som venter å bli tatt hånd om av arkeologer og etnologer, stoff som kanskje kan gi et vesentlig bidrag til vårt folks eldre historie og bosetning.

Til langt inn i det 18. århundre har folk fra Glåmdalen hevdet sin rett til fiske i vannene øst for dalen. Rendølene hadde lott i fiske i Tufsinga, og drev også fiske i Femunden. Her var også tylldøler og tynsetinger med, og deres fiskeveg kalles den dag i dag Tylldalsvegen. Den kommer på sørenden av Brurhøgda, over Langsjølia, og følger kjølen utover til Femunden.

Vingilsmennene drev fiske i Siksjøen og Narsjøen. Den gamle ferdselsvegen derfra strakk seg fra Østvangen og østetter høgdenene til Erlia, hvor det var vad over elva. Derfra oppover til

Knappåsen og videre langsmed Hummelfjellet. På Knappåsen kalles det Vingelskåsa der de gamle ferdemennene slapp hestene sine når de hvilte. Sagnet vil ha det til at Narsjøen har fått sitt navn av fiskere som kom dit en vår og fant sjøen islagt. Til Hodalen slynget to fiskeveger seg fram over fjell og ulende ned til sjøene, tråkket opp av hestehoven og mannefoten gjennom årtiders gange, tråkket av mennesker som var på ferd etter livberging for seg og sine.

Den ene vegen kommer ned til Drengen og kalles Tynsetvegen. Den andre kommet ned ved Bakk-kletten i Letningslia. På gamle kart er den benevnt som «Tynset eldre fiskeveg». Disse to vegene møttes, og kommer ned i Gammeldalen. Ennå er mange av disse gamle ferdselsvegene synlige, men ved hjelp av lyng og vierkjerr er naturen i gang med å gjenerobre sine tapte egne.

At fisket hadde en helt spesiell betydning i kampen for tilværet for befolkningen i fjellbygdene selv etter at fedrift og jordbruk med skogbruk var blitt alminnelig, viser alle de hårdnakkede rettsprosesser om fiskerettighetene i sjøer og elver. Ja, helt opp til siste genrasjon hendte det at ljå og rive fikk hvile når det var fiskevær. En av de siste stridighetene var rettssaken om fiskeretten i Hodalssjøene mellom tynsetingene og hodølene i 1748. Så langt mannsminne gikk, hadde tynsetingene fisket her, og samtidig hatt sin havnegang for hestene sine. Men i 1692 hadde oppsitterne i Hodalen ervervet kongeskjøte på eiendommene sine, og dermed fått eneretten til all jakt og fiske i områdene rundt gårdene. Men det var vanskelige tider. Pengespekulanter var stadig ute etter å kjøpe opp eiendommer, og mange steder drev gjelden folk fra gårdene. Men som oftest klarte eierne å kjøpe igjen gårdene sine. Disse stadige kjøp og salg av gårder førte til at eiendomsforholdene enkelte steder ble tvilsomme. Dette utnyttet futen. I 1743 utstedte futen på Tynset en bygselseddel over Hodalen til noen tynsetinger, og en til i 1746 «under foregivende at det var kongens eiendom». Ved å utstede bygselsedler fikk futen selv en ekstra inntekt, samtidig som kongen fikk skilling i sin ofte så slunkne pengekasse. Tynsetingene fisket nå i god tro i Hodalssjøene, og satte flere steder langs sjøene opp buer hvor de hadde tilholdssted når de drev fiske. Ved Storsjøhalsen er det

tuftet etter buer, likens i Tangvollvika i Storsjøen, i nærheten av der den gamle fiskevegen kommer ned fra fjellet. Bu-tufter er det både ved Stikkelen og Nordersjøen. Men herligheten varte ikke så lenge for tynsetingene. Hodølene var sine rettigheter bevisst, og kunne ikke finne seg i at fisken i sjøene deres ble dradd opp av utenbygds folk. På vårparten 1748 innstevner de derfor tynsetingene for retten:

«Vi underbekreftede Ole Estensen d. eldre, Ole Estensen d. yngre og Peder Pedersen, samtlige oppsiddere paa Hodalen, Lars Jonsen Røyalen, Nils Jonsen Røyalen og Jon Estensen Hodalsøien, alle av Tolgens prestegield, tilstaar og herved for alle vitterliggiør, efter at vi ved hoved- og constituations stevnemaal af 23. februar 1747 og 9. april 1748 lovligen til aastædere haver ladet indvarsle Embret Nielsen Storeng, Iver Bersvendsen Røstad, Ole Eriksen Udgaarden, fordi de efter urigtige angivelser haver erhvervet tvende bøkkesedler, den ene af forrige foged afgangne Christian Juell, datert 8. februar 1743, og den anden af nuværende foged Jens Juell, datert 31. januar 1746, hvorved de haver villet tilegne sig bøkse på et bemeldte vore paaboende gaarde Hodalen, Røyalen og Hodalsøien til - og underliggende fiskevand Hodalsøiene kaldet, samt hestebeitet paa landet omkring sjøene under foregivende ligesom det skulde være kongens almenning. At vi med bemeldte Embret Nielsen Storeng, Iver Bersvendsen Røstad og Ole Eriksen Udgaarden har ved foreviste adkomster og besiktligheder at Hodalssjøene med omliggende havn er os med odel og eiendom under vores gaarde beliggende og tilhørende, udi mindelighet indgaaet saadant forlig at de for vores på denne sag anvendte bekostninger samt hafe møie og besværligheder til nogen erstatning skal betale oss, nemlig Embret Nielsen Storeng 20 rdlr., Iver Bersvendsen Røstad 16. rdlr., og Ole Eriksen Udgaarden 16 rdlr.»

Folkeminnet vil ha det til at det var gårdkona på Persgården, Brynhild O l s d a t t e r , som førte saken for hodølene. Hun skal ha vært et overmåte stort menneske legemlig, men ganske sikkert også åndelig. Hun var født i 1665, antakelig på Ostrøen i Os, og var alt et aldrende menneske i 1748. Hun ble tidlig enke, og drev gården med en myndig og dyktig hånd, slik at gården i ettertiden har båret hennes navn, Brynhildsgården.

Det var vanlig den tida at man gjorde et par turer til Trondheim for året. Der byttet de til seg korn, salt og andre ting de trengte til livets opphold med smør, ost, viltskinn og andre produkter de hadde med seg. Det var uhørt at kvinnfolka var med på disse turene, men en gang hadde Brynhild gitt seg med for å søke råd når det gjaldt å stadfeste hodølenes rettigheter. Det å holde på sine rettigheter var nødvendig for vekst og fremgang i de ellers så karrige fjellbygdforhold. Dette forsto Brynhild, og var ikke villig til å vike det minste. Det var sikkert ikke vanlig den gang at kvinner satte seg inn i slike saker, men Brynhild var både skrivefør og lesefør.

Da de skulle begynne å forhandle med tynsetingene, ville ikke Brynhild slippe dem ned i bygda, men ordnet det slik at de møttes oppe på fjellet. Karfolka syntes det var å ta for hardt i, men Brynhild vek ikke fra kravet sitt. Med karene bak seg, førte hun an oppover lia. Riktigheten av Brynhilds strikse holdning vites ikke, men om forhandlingsstedet var en moserabb på fjellet eller ei stue nedi bygda, ble det til at tynsetingene måtte vike, og hodølene krevde at: «De paa samme vores eiendele af fogden til dem udgifne bøxelsedler, skal de aldeles frafalde, saa at samme ei paa nogen maade skal blive os til fornærmelse eller de derefter være berettigede til det ringeste brug og fiskerei i Hodalssiøene eller de der omkring liggende havne og veidesteder. Saa og straks nedrive og borttage de derved for omtrent fem aar siden unden vores vilje og tilladelse opbygte boer og huse, lige som de nu i dag og alt declareerer at samme stæder her efter skal være og forblive vores og vores arvingers lovmæssige eiendom, ligesom det af alders tid efter vore i hænde havende skjøder og adkomster været haver».

Tynsetingene vedgikk forliket på alle punkter, og betalte den bot de ble avkrevd. Det endelige forlik ble inngått og undertegnet av de ovenfor nevnte på Neby ting 24. juli 1748.

Selv om tynsetingene måtte gi tapt for rettigheter til fiske i de sjøene de gjennom generasjoner hadde dratt opp fisk fra, ville de ikke la sjøenes rettvise eiere slippe så lett. Som hevn lot de sette ned påler av digre tømmerstokker i de beste notdragene. Noe langt avsted behøvde de ikke etter stokkene. Ennå hadde ikke Kopperverkets lange armer nådd distriktet. Furuskogen sto tett rundt sjøen. Men hvordan de har mestret å drive

pålene ned, har vært grunn til funderinger opp gjennom tidene. Det mest sannsynlige er nok at de har brukt rambukk på isen.

Det er gjort flere fortvilte forsøk på å få stokkene opp igjen. Det fortelles at blant andre prøvde Simen Andersen Hodalsgjelten («Sima-gubben», 1809-1895) en gang sammen med en dreng han hadde. De bandt et tau på en stokkende. Flere steder står endene bare en halv meter under vannflata. De halte og dro til båten holdt på å gå under. «Drei du mer no, Sima, går vi under», skrek drengen.

Over 220 år tok det før noen av pålene kom opp igjen. En hytteeier i Hodalen som driver med dykking som hobby, tok for noen somre siden opp stokkene som var satt ned i Tangvoll-vika i Storsjøen. Enkelte av stokkene var så tunge at det måtte 6-7 mann for å få dem opp på landtorva. De fleste stokkene sto helt ute på mælkanten, den dypeste på 9-10 meters dyp. Stokkene har holdt seg godt nede i vannet, og sår av sag og øks er fullt synlige. Grenene er kappet et stykke ut fra stammen, og ville sikkert rive godt i nota hvis det ble forsøkt med den.

Disse menneskene som dro mye av sitt eksistensgrunnlag opp fra fiskevannene, kjente godt til fiskens vaner og tilholds-

steder. I nærheten av der stökkene ble dratt opp i Tangvollvika, ble det også funnet en ca. to meter bred gate av stein, noe meter fra land og utover. Det synes å være en bygd gyteplass, antakeligvis for sik som er dominerende i disse sjøene. Når så siken kom inn for å gyte, var det bare å sope den inn med not.

Isen på Hodalssjøene har lagt seg og den har «revve» mange ganger siden den gang rambukker ble plassert på den for å nedrive påler. Stubbene av den skog som dengang sto rundt og vernet dem, vitner om at her så det annerledes ut en gang. De gamle for hvem hvert fiskevann og enhver veidemark de kunne benytte, betydde sikrere eksistens og større fremgang, har hvilt i mange år. Idag står også buer og hytter rundt de samme sjøer. Sjøene med sine viker, odder og holmer og med lauvskog og fjell som ramme omkring, er idag rekreasjonssted for stressede menneskesinn.

Men om de menneskeskjebner som ned gjennom tidene har hatt tilholdssted her, og her har hentet sitt utkomme - om dem forblir sjøene tause.

Minnet om dem holder de for seg selv.—

Kilder:

E. Eggen: Bygdebok for Tolga.

Muntlig overlevering ved Esten L. Hodal og Olav Bakken, Hodalen.